

*Makalenin Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

*Geliş Tarihi / First Received: 01.03.2021

*Kabul Tarihi / Accepted: 15.03.2022

*Atıf Bilgisi: Bayındır, N. (2022). "Osmanlı Kültüründe Sanduka Örtüsü Geleneği ve II. Mahmut Sanduka Örtüsü". Hars Akademi, 5, Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar Özel Sayısı, 400-429.

*Citation: Bayındır, N. (2022). "The Sarcophagus Cover Tradition In Ottoman Culture And Sarcophagus Cover of Sultan Mahmud II. Hars Akademi", 5, Aydın Uğurlu And Traditional Arts Special Issue, 400-429.

OSMANLI KÜLTÜRÜNDE SANDUKA ÖRTÜSÜ GELENEĞİ VE II. MAHMUT SANDUKA ÖRTÜSÜ

Nevra BAYINDIR*

Öz

Sanduka örtüleri devlet yöneticileri ve dini açıdan toplum içinde değer gören mutasavvıflara ait türbe içinde bulunan sandukalar üzerindeki örtülerdir. Tarihin her sürecinde tekstiller statü göstergesi niteliğinde olmuştur. Osmanlı hanedanları tekstil objesinin değerini bir kez daha sanduka üzerinde göstererek mevcut örnekler ve belgeler ile doğumdan mezara kadar olan süreçte tekstil objesinin insanoğlu için vazgeçilmez bir değeri olduğuna tanıklık etmemize vesile olmuştur.

Sanduka üzerinde sembolik anlamları olabilen motif ve yazı bezemeli kumaşlar, saray kumaşları, Mekke ve Medine'den gelen kutsandığı düşünülen örtülerin ikinci kez işlevlendirildiği örtüler, kaftanlar, tılsımlı gömlekler, dival işlemeli örtüler, şallar, yemeniler, halı seccadeler ile düz renkli kumaşlar kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti doğudan getirdiği sanat anlayışını Anadolu'da yine kendi zevk ve dinamikleri doğrultusunda zenginleştirmiştir. İmparatorluğun her döneminde değişen sosyo-ekonomik durumlar saray sanatının kendini sürekli güncellemesine neden olmuştur. Osmanlı saray sanatı yaşayan bir süreç haline gelmiştir. 19. yüzyıl başlarında Osmanlı saray sanatını etkileyen rokoko ve ampir sanatın izlerini sadece mimari yapılarda değil diğer tüm sanat dallarında olduğu gibi tekstil eserlerinde de görebilmekteyiz.

Amacımız Osmanlı hanedan türbelerindeki sanduka örtüsü geleneğini tanıtmak ve çeşitli örnekleri bulunan 19. yüzyılda çoğunlukla görebileceğimiz türden olan, ölen kişiler için özel üretilmiş atlas, deri veya ipek kadife kumaş üzerine dival işleme tekniği ile yapılan örtülerden biri olan II. Mahmut sanduka örtüsünü incelemek ve bu alanda yapılan araştırmalara katkı sağlamaktır.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılının yenilikçi ve ıslahatçı padişahı olan II. Mahmut'un sanduka örtüsü zarif bezemeleriyle Osmanlı tekstil sanatında rokoko üslubunun görüldüğü örneklerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: Sanduka örtüsü, Osmanlı, Dival işlemesi.

*Sanatta Yeterlilik Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, İstanbul. nevrabayindir@gmail.com / ORCID: 0000-0001-97546821.

SARCOPHAGUS COVER TRADITION IN OTTOMAN CULTURE AND SARCOPHAGUS COVER of SULTAN MAHMUDII.

Abstract

Sarcophagus covers are the quilts on tomb sarcophagus belonging to state rulers and esteemed Sufis held highly in society by virtue of their religious status. In all stages of history, textile was extolled as a status symbol. Ottoman dynasty, once again, immortalized the value of textile object by means of sarcophagus and via current models and documents as well as human journey from birth till death, the samples functioned as a means to help us witness the indispensable value of textile object for humankind. Clothes ornamented with motif and scripts, royal fabrics, sacred quilts from Mecca and Medina which were all believed to have symbolic meanings on sarcophagus were thus endowed with a second function and quilts, kaftans, magical shirts, covers embroidered with brocade, scarves, kerchiefs, prayer rugs and self-colored fabric played a vital role.

Ottoman State enriched their Oriental art style in Anatolia without forsaking their innate dynamics and aesthetic tastes. Socio-economic conditions shifting in every period of the Empire helped the royal art constantly update their existence. It turned into a process experiencing Ottoman royal art. Traces of Rococo and imperial art directing Ottoman royal art in the 19th century are exhibited not only in architectural structures but also in textile works; just is the case in all branches of art.

The purpose of this study is to promote sarcophagus cover tradition in Ottoman dynasty tombs and to analyze 19th century models at most in which covers with brocade embroidery technique are engraved on atlas, leather or silk velvet fabric specifically created for the deceased names. In particular, Sultan Mahmud II's sarcophagus cover was analyzed in an attempt to contribute to researches conducted in this area.

Sarcophagus cover of Sultan Mahmud II., who was the innovative and reformist sultan of the last period of Ottoman State is, by virtue of its elegant ornaments, one of the samples in which Rococo style in Ottoman textile art can be visualized.

Key Words: Sarcophagus cover, Ottoman, Brocade embroidery.

Giriş

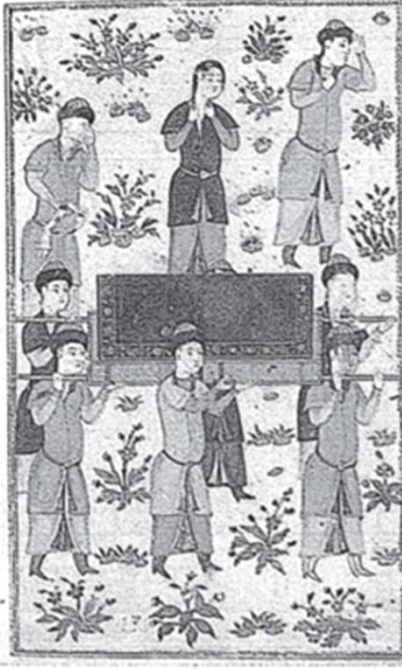
Sanduka kelimesi Arapça kutu sandık anlamındaki sunduk kelimesinden gelmekte olup, tabutla aynı manayı taşımaktadır (Bozkurt 2009: 102). Sanduka örtüleri, türbe içindeki mezarlar üzerine bazen de zir-i zemin'deki¹ gerçek mezarın hizasına gelecek şekilde türbe içine konulan ahşap, çini, mermer, taş gibi farklı malzemelerden yapılan sandukalar üzerinde kullanılan örtülerdir. Üzeri tekstillerle örtülü sandukalar genellikle hükümdarlar, devlet yöneticileri ile dini liderler ve halkın gönlünde yer edinmiş, bir takım kerametlere sahip olduğuna inanılan kişiler için yapılan türbelerde bulunmaktadır. Osmanlı hanedan türbelerinde genellikle dikdörtgen gövdeli üçgen çatılı prizma sandığın kenar ölçülerine göre hazırlanarak kılıf şeklinde giydirildiği veya doğrudan sanduka üzerine yekpare serildiği örtüler görülmektedir.

Arkeolojik kazılarda Osta Asya kurganlarında tabut üzerinde ve çevresinde tekstil kalıntıları bulunduğu bilinmektedir. İbni Batuta'nın *Seyahatnamesi*'nde 1330 yılına denk gelen notlarında, Mağnişiye (Manisa) Sultanı başlığı altında Saruhan adlı Manisa Beyi'nin ölen oğlunun türbesindeki sandukası üzerine, ölen çocuğa ait bir kıyafetin serileceği ve pek çok hükümdar için de böyle yapıldığını daha önce gördüğü yazılıdır (İbn-i Batuta 2018:596).

Yazma eserlerde görülen minyatür sayfaları birer belge niteliği taşıdığından sanduka örtüsü geleneğini mevcut eserler ile birlikte minyatürler ve diğer belgeler sayesinde öğrenebilmekteyiz. İstanbul Üniversitesi Kitaplığı'nda bulunan Memlük dönemine ait 15. yüzyıl eseri olan Ahmedî'nin *İskendername*'sinde (Bağcı 1996: 169), İskender'in cenazesinin taşınmasını konu alan minyatürde tabutun üzeri kenarları bordürle çevrelenmiş bir kumaş ile örtülmüştür (Resim 1). Yine Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde 15. yüzyılın sonlarına ait Akkoyunlu üslubunda minyatürlenmiş Tibrizî'nin *Mihr-ü Müşterü* adlı eserinde (Bağcı 1996: 170) Mihr'in omuzlar üzerinde taşınmakta olan tabutu kumaş ile örtülmüştür. Kumaş zemin renginin açık renkte olduğu ve şemse motifinin kaydırmalı sırada tekrar ettiği görülmektedir (Resim2).

---

¹Zir-i zemin: Farsça bir kelime olup zemin altında demektir.

Resim 1. İskender'in tabutunun taşınması, 15. yy. sonu, Ahmedi, *İskendername*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T. 6044, s. 273b (Bağcı 1996:169)

Resim 2. Mihr'in tabutunun taşınması. 15. yy. sonu. Tibrizi, *Mihr-ü Müşteri*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 831 203b-204a (Bağcı 1996: 170).

Selçuklu türbeleri ve Anadolu Selçuklu türbelerindeki sandukalar çoğunlukla mermerden, çini mozaik ve ahşap işçilikli olup bunların çoğunlukla örtüsüz oldukları tespit edilmiştir. Erken dönem Osmanlı sandukaları üzerindeki örtüler Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Orhan Gazi türbelerinde görülmüştür. Ancak bu türbeler 18. yüzyıl ve 19. yüzyılda geçirdikleri yangın ve depremler neticesinde yeniden yapıldıkları ve çeşitli onarımlardan geçirdikleri için mevcut örtülü sandukaların kendi dönem özellikleri taşıdığı şüpheli bir durumdur. Erken dönem sandukalarından biri olan I. Mehmet sandukası en dikkat çekici örneklerden biridir. Üçgen çatılı prizma formunda olan sanduka çinilerle kaplanmıştır. Bursa'da bulunan II. Murat Türbesi (1451), Gülşah Hatun Türbesi² (15. yüzyıl), Cem Sultan Türbesi³ (1474), Şehzade Mahmut Türbesi⁴ (1507), Şehzade Ahmet Türbesi⁵ (1513), Şirin

² Fatih Sultan Mehmet'in eşlerinden biri olup, şehzade Mustafa'nın annesidir. (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecek/yer/gulsah-hatun-turbesi> [Erişim 01.02.2022]).

³ Türbe içindeki yazılardan yapının Fatih Sultan Mehmet'in oğullarından biri olan Şehzade Mahmut için yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Ancak türbeyle İtalya'da sürgünde vefat eden Cem Sultan'ın

Hatun Türbesi (16. yüzyıl başı) içindeki mezarlar çoğunlukla mermer ve ortasının toprak dolgulu oldukları görülmüştür (Resim 3).

Resim 3. Şirin Hatun Türbesi, (<https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/sirin-hatun-turbesi-163/> [Erişim tarihi:12.08.2021]).

Sanduka örtüsü geleneğinin Osmanlı Devleti’nde Klasik Dönemden itibaren kesintisiz kullanılmaya başlandığı ve türbelerde sanduka üzerinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu düşünülmektedir. Topkapı Sarayı koleksiyonu, envanter kayıtları, yazma eser minyatürlerindeki sanduka ve tabut tasvirlerinden, halihazırda türbe içlerindeki sanduka durumları bunun birer ispatıdır.

II. Mahmut 19. yüzyılda yaşamış 30. Osmanlı padişahı ve 109. İslam halifesidir. Osmanlı İmparatorluğu’nun III. Selim ile başlayan ıslahat çalışmalarının yoğunluk kazandığı ve siyasi açıdan en bunalımlı dönemlerinde 31 yıl padişahlık yapmıştır. Şehzadelik dönemlerinde hat eğitimi almaya başlayan II. Mahmut iyi bir hattat, bestekâr ve aynı zamanda bir şairdir. 1839 yılında verem hastalığı yüzünden vefat eden II. Mahmut kız kardeşi Esmâ Sultan’a ait yalının bahçesine defnedilmiştir. Mezarın üzeri önce çadıyla kapatılmıştır. Oğlu I. Abdülmecit tarafından yaptırılan ve günümüzde Divanyolu Caddesi üzerinde bulunan türbe II. Mahmut’un ölümünden bir yıl sonra tamamlanmıştır.

Dönemin sanat eserleri batılılaşma çabaları neticesinde barok, rokoko ve ampir üsluplarının görüldüğü örneklerdir. II. Mahmut sanduka örtüsü ile türbe içindeki diğer

---

defnedilmesiyle yapı Cem Sultan Türbesi olarak anılmıştır, (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cem-sultan-turbesi> [Erişim: 08.03.2022]).

⁴II. Beyazıt’ın oğludur, türbe içinde beş sanduka bulunmaktadır, (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekler/sahzade-mahmut-turbesi>, [Erişim 08.03.2022]).

⁵II. Beyazıt’ın oğludur, türbe Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılmıştır, (<https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/sehzade-ahmed-turbesi-166/>, [Erişim 08.03.2022]).

sanduka örtüleri de rokoko ve ampir sanat üslubu ile bezenmiş saray sanatının 19. yüzyıl tekstil örnekleridir.

Sanduka örtüleri üzerine başta Prof. Dr. Hatice Örcün Barışta ve Prof. Dr. Şerare Yetkin olmak üzere bazı uzman ve öğretim görevlileri tarafından araştırmalar yapılarak bildiriler sunulmuştur. Yapılan bu çalışmalar, Osmanlı kültüründe sanduka örtüsü konusunu güncel tutmuş ve bu alanda literatür bilgilerinin artmasını sağlamıştır.

Prof. Dr. Hülya Tezcan *Kutsal Mekânlarda Kutsanmış Örtüler* adlı kitabında Topkapı Sarayı koleksiyonunda bulunan Surre-i Hümayun ile Mekke ve Medine’den getirilen dini kumaşları tanıtmıştır. Kitapta, Kâbe ve Mescidi Nebevi’den gelen kutsandığı düşünüldüğünden türbelerde sanduka örtüsü olarak ikinci kez kullanılan ancak yıpranması sebebi ile Topkapı Sarayı’nda diğer tekstil eserler ile korunan örtülerden de örnekler verilmiştir.

Danışmanlığını Prof. Dr. Banu Mahir’in yaptığı Milli Saraylar Topkapı Sarayı uzmanlarından Dr. Selin İpek “Topkapı Sarayı Müzesindeki Mekke ve Medine’ye gönderilen Dini Kumaşlar” adlı Yüksek Lisans tezi içeriğinde Topkapı Sarayı koleksiyonunda bulunan ikinci kez sanduka örtüsü olarak işlevlendirilen örtülerden bahsederek katalog içerisinde konu ile ilgili örnekler sunmuştur.

T.C. Cumhurbaşkanlığı’nın çıkarmış olduğu *Osmanlı Hanedan Türbelerindeki Maraş İşi Puşideler* adlı eser T.C. Cumhurbaşkanlığı, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında yapılan bir protokolle yürütülmekte olan Puşide Projesi vesilesi ile yayınlanmış önemli bir yayındır.

Çalışmamızın amacı sanduka örtüsü geleneği konusunda araştırma yapmak ve 19. yüzyılın önemli padişahlarından olan II. Mahmut’un sanduka örtüsünü tanıtarak sanduka örtüsü geleneği hakkında yapılan araştırmaların devamını sağlamaktır.

II. Mahmut sanduka örtüsü dival işçiliğinde yapılan bir örtüdür. Bezemelerde birden fazla işleme kalıbı kullanılmıştır. Bu bilgiler ışığında dival işleme sanatı literatürüne de katkı sağlamak istenmektedir. Çalışmamızda saray sanatının dival işçiliği uygulama aşamasında bir kalıba bağlı olmadan çeşitli kalıpları bünyesine alarak geniş bir perspektifle bezeme tekniği kullandığı ve böylelikle bu sanatı bir üst seviyeye taşıdığı gösterilmek istenmiştir.

Geleneksel sanatlar içinde klasik dönem sanat anlayışı ile birlikte Türk rokoku adı altında incelenen ekolü bir kez daha gündeme getirerek geleneksel sanatlarımızda rokoko sanatının izleri II. Mahmut sanduka örtüsünde gösterilmiştir.

Araştırma ve incelememiz Geleneksel Türk Sanatları disiplini çerçevesinde incelenmiştir. Gerekli incelemelerin yapılabilmesi için İstanbul İl Kültür Müdürlüğü Türbeler Müze Müdürlüğü’nden resmi izinler alınmıştır. II. Mahmut sanduka örtüsünün genel görünüm ve detay fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Örtü malzeme ve işleme teknikleri açısından yerinde gözlemlenmiştir. Çekilen fotoğraflar yardımıyla bilgisayar ortamında ve elle ölçekli örtü bezemelerinin deseni çizilmiştir. İnceleme ve notlar kayıt altına alınmıştır.

Sanduka Örtüsünün Tanımı, Tarihiçesi ve Çeşitleri

Sanduka, mezarın üzerine yerleştirilen sandık demektir. Ahşap, çini, taş, mermer vb. malzemelerden yapılabildiği gibi üzerinde çeşitli form ve bezemelerde olabilir. Sanduka örtüsü bu sandukalar üzerine yekpare dikdörtgen veya sandukanın tüm yüzeylerini örtecek şekilde hazırlanan tekstillerdir. Osmanlıcada sanduka örtüsü için “puşide” kelimesi kullanılmış olup Farsça olan kelime “örtü” anlamına gelmektedir.

Grek, Roma ve Mısır mezar kültürlerinde görülen lahitler çeşitli bezeme teknikleriyle sanatsal bir ifade biçimi yakalamışlardır. Abbasi ve Selçuklu dönemlerinde Türk mezar kültürüne türbe ve kümbet mimari yapıları girmiştir. Hazirelerde, türbe ve kümbetlerde çeşitli malzemelerden yapılan farklı büyüklükte ve formlarda sandukalar görülmektedir. Üzerleri dönemin sanat üslubu ile bezemeli ahşap, çini, mermer ve taş sandukalar türbelerde olabildiği gibi kimi müzelerde de korumaya alınmıştır. Türk ve İslam Eserleri Müzesi galerilerinde sergilenen 649/1251 tarihli, Env. No: 191, 195 olan ahşap sanduka Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait önemli eserlerden biridir. Konya'daki Seyyid Mahmud Hayrani Türbesi'nden gelen ahşap sandukanın üzeri panolar içindeki oyma yazılar ve spiraller üzerindeki rumi motifleri ile bezenmiştir.

Türk İslam tarihi bakımından sanduka örtüsü kullanımının kesintisiz devam ettiği süreci klasik Osmanlı döneminden itibaren görmekteyiz. Sandukalar üzerinde çeşitli tekstil eserlerin kullanıldığına dair örnek ve bilgileri; yazılı kaynaklardan, müze envanter kayıtlarından, koleksiyonda yer alan eserlerin üzerine iliştirilen bilgi niteliğindeki kağıt notlardan, yazma eserlerdeki belge özelliği bulunan minyatürlerden, 2003 yılında Ayasofya Şehzadeler Türbesi'nde yeşil çuhalar altında bulunan örnekler hakkındaki yayından öğrenebildiğimiz gibi türbe içlerinde halihazırda üzerinde örtü bulunan sandukaları da görebilmekteyiz.

Sanduka örtüleri geleneğinin Orta Asya Türk mezar kültüründen geldiği düşünülmektedir. Orta Asya'da ölü gömme merasimi ve mezar kültürü çok çeşitlilik göstermektedir. Ölümden sonraki yaşama inanıldığından pek çok kurgan mezar odası içinden tekstil buluntuları çıkarılmış ve önemli kişilerin statülerini gösteren özel giysileri ile defnedildiği görülmüştür. Giysi ile gömülen ceset örnekleri kurgan kültürüne dair kaynaklarda çokça bulunmaktadır. Kazakistan'da Alma Ata yakınlarındaki Asya Hun dönemine ait olduğu düşünülen bir kadın şamana ait kurgan defin yerinde, elbise ve başlık bulunmuştur (Çoruhlu 2016: 211). Yine Alma Ata şehrine yakın Issık kasabasında bulunan Esik Kurganı'nda MÖ. IV-V. yüzyıllara ait olduğu düşünülen altın elbiseli genç bir erkek cesedi bulunmuştur (Çoruhlu 2016: 203). Kurgan mezar odasında tekstil buluntularının yer almış olması bizlere Türklerin öteki yaşam inancının etkisi ile ölü gömme biçimlerini anlatmaktadır.

Türklerin kurgan kültüründeki giysi ile defin şekli İslam dinine geçiş, Anadolu ve Orta Doğu kültürleri ile etkileşimi sonucunda sanduka ve mezar üstünde tekstil nesnelere kullanımını şeklinde değişmiştir.

Fatih Usluer, 14. yüzyılda Timur tarafından idam edilen Hurufiliğin önderi Fazlullâh b. Seyyid Bahâiddîn el-Esterâbâdî'nin (ö.796/1394) Nahçıvan'da bulunan Alıncak kalesindeki sandukasının üzerinde siyah örtü bulunduğunu ve kendisinden sonra Hurufi lideri olan

Aliyü'IA'la'nın mezar örtüsünün yeşil ve diğerlerinin ise kırmızı renkte olduğunu yazmıştır (Usluer 2014:45). Özbekistan Semerkant'taki Gür-ı Emîr Türbesi'ndeki sandukalar üzerinde örtü olduğu kaynaklarda yazılı ise de günümüzde türbe içini gösteren fotoğraflarda herhangi bir tekstil materyali gözlenmediği gibi (Resim 4), lahitin siyah renkte ve üzerinde bezeme unsurlarının olduğu görülmüştür. Timur'un gerçek mezarı zir-î zemindedir (Resim 5).

Resim 4. Gur-i Emir içinde Timur'a ait sanduka, (<https://www.superstock.com/stock-photos-images/1566-1414206> [Erişim tarihi: 01.10.2011])

Resim 5. Gur-i Emir'de zemin altında bulunan mezarlar, (Ortada işaretli olan mezar Timur'a aittir. <https://daydaynews.cc/en/history/104690.html> [Erişim tarihi: 01.10.2021])

İslam kültüründeki sanduka örtülerinin en eski örneklerini Milli Saraylar Başkanlığı Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda görmekteyiz. Topkapı Sarayı koleksiyonunda bulunan TSM24/876, TSM24/849 envanter no'lu sanduka örtüleri 15. yüzyıla ait Memlük dönemi örnekleridir (Resim 7). Her iki örtünün motif ve yazıları aplike tekniği ile yapılmıştır (Tezcan 2017:156-158). Bu örtülerin yanı sıra müze koleksiyonunda Batı Şeria bölgesinin kadim bir şehri olan El-Halil'den (Hz. İbrahim Türbesi) gelen sanduka örtüleri de bulunmaktadır. Hz. İbrahim, eşi Hz. Sara ve Hz. Yakup'a ait olan örtüler (TSM 24/276, 24/895, 24/1745) zikzak bantlar arasındaki yazı bezemeli Kâbe örtülerine benzemektedir (Tezcan 2017:54). Prof. Dr. Hülya Tezcan bu örtülerin Memlük dokuma karakterinde olduğunu belirtmiştir. 1517 yılında Mısır Seferi ile hilafetin Osmanlı Devleti'ne geçişini sağlayan Yavuz Sultan Selim fetih sonrası El-Halil şehrindeki türbeleri ziyaret etmiştir. Türbelerin bakımı yapıldıktan sonra sanduka örtüleri yenilenerek eskilerinin saraya getirildiği düşünülmektedir (Tezcan 2017:54).

Osmanlı döneminde Mevlana'ya olan sevgi ve hürmetten dolayı sanduka üzerine serilmek üzere saraydan kumaşlar gönderilmiştir. Mevlâna Müzesi koleksiyonunda bulunan saray kumaşlarının büyük bir çoğunluğu bu şekilde oluşmuştur (Bakırcı 1995: 49-51; İpek 2003: 325). 16. yüzyıl tarihçilerinden Gelibolulu Mustafa Ali'nin yazmış olduğu *Nusretnâme* adlı eserinde Sadrazam Lala Mustafa Paşa'nın 1578 tarihinde Mevlâna Hazretlerini ziyaretini tasvir ettiği minyatürde (Resim 8) sanduka üzerinde saray kumaşlarının serili olduğu görülmektedir. Mevlâna Hazretlerinin sandukası ceviz ağacından yapılmıştır. Baş kısmı, ayak ve tüm gövde ahşap sanatının ajur ve kafes işi tekniklerinin uygulandığı yüksek sanat özelliği

olan bir eserdir. Sanduka küfi yazı kuşakları, bitkisel ve geometrik bezemelerle süslenmiştir. Estetik kaygılarla yazı ve dönemine uygun süsleme unsurlarıyla bezeli bu sandukanın döneminde örtü ile örtülmesi akla uygun gelmemektedir. Osmanlı döneminde uygulanan sanduka örtüsü geleneğinin bir uzantısı olarak, Mevlâna Hazretlerine duyulan sevgi ve saygının göstergesi ile bu örtüler gönderilmiştir.

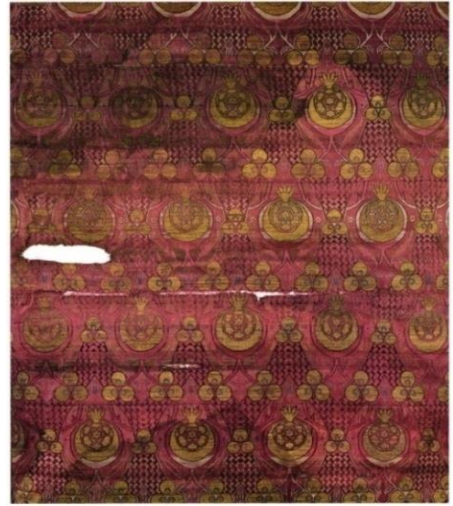
Resim 7. Memlük dönemi sanduka örtüsü, 15. yüzyıl (?) Env No: 24/849, (Tezcan 2017:158).

Resim 6. Memlük karakterinde dokunmuş Hz. Sara'ya ait sanduka örtüsünden bir bölüm, 16. yüzyıl, Env. No: 24/895 (Tezcan 2017:163)

Resim 8. Lala Mustafa Paşa'nın Doğu Seferine Giderken Mevlâna Dergâhı'nı ziyareti, minyatür detay, Nusretnâme, TSMK, Hazine, nr. 1365, vr. 36'a (İpek 2003: 325).

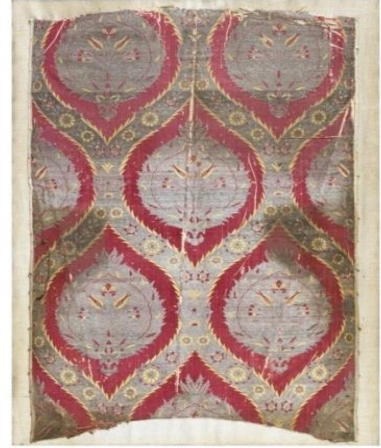

Resim 9. 16. yy. kemha kumaş örneği, E. No: 617, Mevlâna Müzesi, sanduka üzerinde kullanılan saray kumaş örneği, (<http://www.mevlanamuzesi.com/category/tekstil/> [Erişim tarihi: 19/12/2020])

Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda türbelerden geldiği bilinen saray kumaşları bulunmaktadır. Müze envanter kayıtlarında Ayasofya’da bulunan II. Selim Türbesi’nden getirilen iki kemha kumaş (TSM 13/1902- 13/1905) ile Hürrem Sultan Türbesi’nden getirilen üç parça çatma kumaş bulunmaktadır (TSM 13/1908) (Atasoy vd.2011:218-235, İpek 2003: 326). İngiltere’de bulunan Victoria ve Albert Müzesi koleksiyonunda imparatorluk mezarından geldiği belirtilen Env. No’su 750/1884 olan 16. yüzyıl saray kumaşı tespit edilmiştir. 19. yüzyıl ortalarında Avrupa’da gelişen müzecilik ve buna bağlı olarak artan eski eser talebi Osmanlı Devleti’ni eski eser kaçaklığı yönünden en zarar gören ülkelere biri haline getirmiştir. 19. yüzyıl sonlarında dini mekânlarda tarihi eserlerin kayıpları arttığından 20. yüzyılın başlarında dini ve ibadet yerlerindeki çoğu tarihi eser başta Topkapı Sarayı Müzesi ve Türk İslam Eserleri Müzesi olmak üzere Anadolu’daki önemli müzelerde korumaya alınmıştır.

Resim 10. II. Selim Türbesi’nden gelen kemha kumaş, TSM 13/190 5 (Atasoy vd. 2001:218, İpek 2003: 326)

Resim 11. Envanter bilgisinde İmparatorluk mezarından geldiği belirtilen saray kumaşı, Env. No: 750-1884 (<https://collections.vam.ac.uk/item/O86967/dress-fabric-unknown/> [Erişim tarihi: 01.11.2011])

Osmanlı sandukaları üzerinde giyim kuşama ait tekstil eserlerin kullanıldığı bilinmektedir. Kaftan ve entarilerin yanı sıra tılsımlı gömlelerinde kullanıldığı örnekler mevcuttur. Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde geliş yeri Bursa’daki Yıldırım Beyazıt Türbesi olarak kayıtlara geçen bir adet tılsımlı gömlek (Resim 12) ve Belgrat’daki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın türbesinden alınıp Viyana yakınlarındaki bir manastıra götürülen bir adet tılsımlı gömlek muhtemeldir ki sandukalar üzerine seriliydiler (Tezcan 2011: 10). Yapılan araştırmada sanduka üzerine serili en erken tarihli kaftanın Yavuz Sultan Selim Türbesi’nde olduğu görülmüş ise de Yıldırım Beyazıt türbesinden getirilen tılsımlı gömlek sanduka

üzerinde giyim kuşama ait eser kullanımına dair daha erken bir örnektir. Yavuz Sultan Selim Türbesi’nde halen sanduka hizası üzerinde düz bir satıha serili olan bu kaftan, padişahın Mısır seferi dönüşünde giydiği kaftandır.

Topkapı Sarayı Müzesi’nde Sultan Ahmet Türbesi’nden gelen ve I. Ahmet’e ait olduğu yazılı olan iki çocuk kaftanı (TSM13/266-13/267) (İpek 2005: 237) ile türbelerden geldiği bilinen TSM13/968 envanter numaralı kemha kaftan bulunmaktadır (Tezcan 2006: 85). Yurt dışındaki müzelerde de örnekleri görülmektedir. Prof. Dr. Hülya Tezcan 1998 yılında Topkapı Sarayı Müzesi Derneği’nde yaptığı bir seminerde Londra’da Albert ve Victoria Müzesi ile Edinburg’ta bulunan Royal Scottish Müzesi koleksiyonunda eserlerin kaynağı İstanbul ve Bursa Türbeleri olarak kaydedilen otuza yakın çocuk kaftanı hakkında bilgi vermiştir (İpek 2005: 224). Türbelerden giden bu çocuk kaftanları Albert ve Victoria Müzesi kurumsal web sayfası koleksiyon bölümünde halen tanıtılmakta ve envanter bilgilerinde geliş yeri olarak Bursa ve İstanbul imparatorluk türbeleri işaret edilmektedir (Resim 13).

Resim 12. Müze koleksiyonuna geliş yeri Yıldırım Beyazıt Türbesi gösterilen tılsımlı gömlek, Env. No:538, T.İ.E.M., (Tezcan 2011 :68).

Resim 13. Müze geliş yeri İmparatorluk türbesi yazmakta olan 16. yüzyıl çocuk kaftanı, Victoria and Albert Museum, Env. no. 768-1884, (https://collections.vam.ac.uk/item/O90810/kaftan-unknown/?carousel-image=2006AF0160 [Erişim tarihi: 28.03.2021]).

Ayasofya Müzesi uzmanları tarafından 2003 yılında yürütülen bir temizlik çalışmasında Ayasofya Şehzadeler Türbesi sandukaları üzerinde saray kumaşları, kaftanlar, entari ile Mekke ve Medine’den getirilen dini kumaşların örnekleri bulunmuştur. Türbede beş sanduka olup üzerlerinde birkaç kattan oluşan yeşil çuhalar bulunmakta idi. Bu kılıflar çıkarıldıktan sonra 16. yüzyıl dönem özellikleri taşıyan üç kaftan ve bir hanım sultan entarisi bulunmuştur. Topkapı Sarayı Müze koleksiyonunda sadece ölen padişahların kıyafetleri etiketlenerek

saklandığından türbelerden gelen hanım sultanlara ait kıyafetler Osmanlı kadın giysilerinin tanınması açısından önemlidir (Arca 2011: 73).

Resim 14. 2003 tarihinde Ayasofya Şehzadeler Türbesi sandukaları üzerinde bulunan kaftanlardan biri. Ayasofya Müzesi Env No. 294, (Sibel Alparşlan Arca, Ayasofya Şehzadeler Türbesi’nde Bulunan Tekstiller ve Defin Geleneği, <https://www.youtube.com/watch?v=Xa-aVZPsVuE> (Erişim tarihi:17/12/2020).

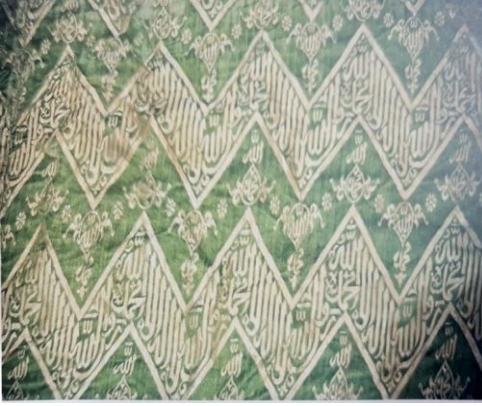
Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda Mekke ve Medine’deki kutsal yerlerde kullanıldıktan sonra haç döneminde değiştirilerek İstanbul’a getirilen ve kutsandığı düşünülen örtüler ikinci kez işlevlendirilerek türbe içlerindeki sandukalar üzerinde kullanılmıştır (İpek 2003: 329). İstanbul’a getirilen bu örtüler kesilerek hacılara ve camilere dağıtıldığından günümüzde özel koleksiyonlar ile yurt dışı müzelerinde de bulunabilmektedir. Kâbe’nin dış siyah örtüsü (Kisve-i Şerif), Kâbe Kuşağı, Kâbe iç örtüleri, Makam-ı İbrahim örtüsü, Mescid-i Nebevi⁶’den gelen Ravza-i Mutahhara⁷ kapı perdeleri ve örtülerinin sandukalar üzerinde kullanıldığı örnekler saray koleksiyonunda ve türbelerde bulunmaktadır. Günümüzde Fatih Sultan Mehmet sandukası üzerinde Kâbe kuşağı, Mihrîşah Sultan sandukası üzerinde Makam-ı İbrahim örtüsü, Sultan V. Mehmet Reşat sandukası ile II. Mahmut Türbesi’nde Emine Sultan sandukası üzerinde Ravza-i Mutahhara kapı perdesi bulunmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı 2017:105-108). Ayrıca II. Mahmut Türbesi’ndeki çalışmamız süresinde II. Abdülhamit sandukası üzerinde Ravza-i Mutahhara kapı

⁶Mescid-i Nebevi, Medine şehrinde olup Peygamber Mescidi anlamındadır.

⁷Ravza-ı Mutahhara tertemiz bahçe anlamındadır. Mescid-i Nebevi’de minber ile Hz. Muhammet’in türbesi (hücre-i saâdet) arasında kalan bölüme bu ad verilmiştir.

(<https://islamansiklopedisi.org.tr/ravza-i-mutahhara>) [Erişimtarihi: 12.03.2022]].

perdelerinden birinin kullanıldığı tespit edilmiştir (Resim 19). Topkapı Sarayı koleksiyonunda TSM 24/473, 24/467 envanter numaralı Kâbe iç örtüleri ile TSM24/516, 24/1720, 24/285, 24/403, 24/404 envanter numaralı Ravza-i Mutahhara kumaşları sanduka üzerinde kullanılıp eskidiği için saraya getirilen örtülerdir (Tezcan 2017: 207-212).

Resim 15. TSM 24/1720 Env. No'lu Ravza-i Mutahhara kumaşı, sanduka örtüsü olarak ikinci kez kullanılmıştır, (Tezcan 2017:207).

Resim 16. TSM 24/516 Env. No'lu sanduka örtüsü olarak kullanılan Ravza-i Mutahhara kumaşı (Tezcan 2017:202)

Resim 17. Fatih Sultan Mehmet sandukası üzerinde Kâbe kuşağı, (T.C. Cumhurbaşkanlığı 2017:108).

Resim 18. Mihrişah Sultan sandukası üzerinde Makâm-ı İbrahim örtüsü, (Tezcan 2017:287).

Resim 19. II. Abdülhamit sandukası üzerinde dival işlemeli Ravza-i Mutahhara kapı perdesi (Fotoğraf Nevra Bayındır).

Sandukaların üzerinde bulunan eskiyen ve yenilenmeye ihtiyaçları olan örtüler zaman içinde yenilenmiştir. Bu konuda Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda evraklar bulunmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı vd. 2017:35). Günümüzde İstanbul hanedan türbelerinin önemli bir kısmında barok ve rokoko bezemeli dival işlemeli sanduka örtüleri bulunmaktadır. Dival işlemeli örtülerin olduğu İstanbul'daki Osmanlı türbeleri şu şekilde tespit edilmiştir: Eyyup El Ensari Türbesi, Fatih Sultan Mehmet Türbesi, II. Beyazıt Türbesi, Yavuz Selim Türbesi, Yahya Efendi Türbesi'nde bazı hanedan üyelerine ait sandukalar, Hatice Turhan Türbesi'nde bazı sandukalar üzerinde, Havatin Türbesi, Cedid Havatin Türbesi, I. Abdülhamit Türbesi, Mihrişah Sultan Türbesi, II. Mahmut Türbesi, Nevfidan Kadın Türbesi, Nakşidil Sultan Türbesi, Ortaköy Şehzadeler ve Kadınlar Türbesi, Gülüştü Münire Sultan Türbesi ve Sultan Reşat Türbesi.

Resim 20. Şehzade Bahaeddin'in sandukası üzerindeki dival işlemeli örtü, 19. yüzyıl Cedid Havatin Türbesi (Fotoğraf Nevra Bayındır).

Sanduka örtüsü geleneği yöneticiler ve dini liderlerin türbelerinde görülürken yerel halkın mezarlarında da bu geleneğin yansımaları görülmektedir. Günümüzde evlenmeden ölen genç kızların tabutları ve mezarları üzerine gelinlik konulabilmektedir (Resim 22). Mezar ziyaretlerinde rahatlıkla görebileceğimiz mezar taşlarına yemeniler bağlanması yine bu geleneğin izleridir (Resim 23-24).

Anadolu'nun pek çok yerinde cenaze törenlerinde “ölümlük dirimlik” adı verilen kirkitli dokumaların kullanıldığı defin taşıma geleneği vardır. Bu dokumalar evlilik yaşamlarında çiftlerin yatağına örtü olurken cenaze töreninde de ölünün sargısı olarak kullanıldığı gibi tabut üzerinde de kullanılmıştır. Cenazenin defin işleminden sonra halı veya kilim yeniden kullanılmak üzere eve geri getirilmiş veya camilere bağışlanmıştır (Atlıhan vd. 2011: 46).

Aslı Büyükokutan'ın yazmış olduğu “Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinde Ölümle İlgili İnanç ve Pratikler” adlı makale içeriğinde Tahtacı Türkmenleri konu edilmiştir. Makalede Tahtacı Türkmenlerinin Orta Asya'da görülen ölü gömme geleneklerinin yüzyılımızda devam eden uygulamalarına dair bilgiler verilmiştir. Ölünün giysi ile defnedilmesi hakkında şu bilgiler yazmaktadır:

“Ölen, kadın ise iç çamaşırının üstüne ikrar verirken giydiği üç etek giydirilir, başına al bağlanır. Ayağı bağcıklı uzun donlardan giydirilir. Ayağına çorap giydirilir. Erkeklerle iç çamaşırının üzerine pijaması, gömleği giydirilir. Başına yağlığı, beline kemendi takılır. Onun da ayağına çorap giydirilir. Cenaze, ayağı açık gitmez. Ölen, çok genç bir erkek ise, bu giyeceklerin yanında takım elbise de giydirilir. Bu, ailenin isteğine bağlıdır. Aynı şekilde ölen kişi evlenmemiş genç bir kız ise gelinlik giydirilebilir” (Büyükokutan 2007 :70).

Türklerin Orta Asya'dan Anadolu ve Balkan bölgesine yaptığı büyük göçe ve yaşanan din değişikliğine rağmen eski geleneklerini tamamen kaybetmediği görülmektedir. Değişen koşullara rağmen eski gelenek ve görenekler bir şekilde kendine yer bulup yok olmaya karşı direnç göstermektedir. Geçmişten günümüze sanduka üzerine çeşitli tekstil materyallerinin örtü olarak kullanılması Orta Asya kurgan geleneğinin bir yansıması olduğu gibi ölen kişiyi temsil etmesi için kişiye ait giysilerin sanduka ve mezar üzerinde kullanıldığı görülmektedir.

Kaynaklardan anlaşıldığı üzere Osmanlı türbelerindeki sandukalar üzerlerinde Mekke ve Medine'den gelen dini örtüler, saray kumaşları, ölen kişiye ait giyim kuşam örnekleri (kaftan, entari, tılsımlı gömlek), yazı ve nakış bezemeli kumaşlar, dival işlemeli örtüler, seccade halıları, yemeniler, şallar, tülbentler kullanılmıştır. Padişah ve dini açıdan liderlere ait türbelerde ise bu örtülerin en gözde ve ihtişamlıları kullanılarak bir kez daha tekstilin statü belirleyici özelliği sandukalar üzerinde gösterilmiştir.

Resim 21. Şeyh Şaban Türbesi, Kayseri, (Taştan 2018: 123).

Resim 22. Evlenmeden vefat eden bir kıza ait kabir görüntüsü, (https://www.memurlar.net/haber/808442/giyemedigi-gelinligi-mezarinin-uzerine-ortuldu.html [Erişimtarihi: 24/02/2022]).

Resim 23-24. Mezar taşlarına bağlanan yemeniler, (https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/572920 [Erişimtarihi: 18/12/2020]).

II. Mahmut Sanduka Örtüsü

Envanter No: 36

Ölçüler:

Baş kısım Yükseklik: 164cm

Taban Genişliği: 163cm

Çatı: 102cm

Yan Yükseklik: 102cm

Ayak Kısım Yükseklik: 136cm

Yan Yükseklik: 85cm

Çatı: 85cm

Taban Genişliği:138cm

Yan Uzunluk: 320cm

Tanım: Padişah II. Mahmut’a ait sanduka örtüsü düz siyah renkli ipek kadife kumaş üzerine tel ile dival işlemeli bir örtüdür. Sanduka üçgen çatılı, prizma dikdörtgen gövdeli olup altı yüzeyden oluşmaktadır (Sanduka altında zemine temas eden yüzey yoktur).⁸Sandukanın baş ucu daha yüksekçe olup sandukanın gövdesi ayak ucuna doğru alçalarak devam etmektedir. Sandukayı kaplayan örtü de bu ebatlarda hazırlanmıştır. Sanduka örtüsünün baş ucu, ayak ucu, kuzey ve güney üst ile alt cepheler olmak üzere altı farklı yüzeyi bulunmaktadır. Her yüzey için aynı üslupta farklı kompozisyon uygulanmıştır. Dival işçiliği ile nakşedilen desenler rokoko tarzda olup, kurdele, boru çiçekleri, gül, lale, çiçek dalları, S ve C volütleri, kıvrımlı dallar üzerinde akantüs yaprakları, püskül gibi formlar ile bezenmiştir. Tüm yüzeylerde kompozisyon üslubu ve motif birliği söz konusudur. Sanduka örtüsünün baş ucu levha örtüsünde kitabe ve gövdenin üst cephe kumaş yüzeylerinde yazı bezemeleri vardır.

Resim 25. II. Mahmut sanduka örtüsü genel görünüm, (Fotoğraf Nevra Bayındır).

Sanduka örtüsünün tüm cephelerinde aynı bordür deseni kullanılmıştır. Başucu örtü bezemesinin dört kenarı kurdele ile bağlanmış çiçek buketi (Resim 26, Çizim 2) ile çevrelenmiştir. Üst çatı ve yan bordür deseninin merkezi üçgen alınlık tepesindeki taç formuna benzer düğümlenmiş kurdele (fiyonk) motifidir (Çizim 3). Tepe noktasındaki bu

⁸ T.C. Cumhurbaşkanlığı, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve T.C. Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılan bir protokol ile Osmanlı hanedan türbelerinde sanatsal nitelikte örtüsü olmayan sandukalar için dival işlemeli örtüler yapılmaktadır. Proje kapsamında İstanbul ilinde çalışmakta olan Beylerbeyi Sakıp Sabancı Oğunlaşma Enstitüsü Koordinatör Müdür Yardımcısı İlkay Elibağlı ile yapılan görüşmede, proje kapsamında çalışılan türbelerde sanduka altlarının genellikle yarım metre kadar toprak zemin açıklığı kalacak şekilde beton ile kapatıldığı ve sandukanın zemine temas eden yüzeyinin olmadığı bilgisi alınmıştır.

fiyonktan aşağıya art arda inen kurdele ile bağlanmış çiçek dalları kısa kenarların alt köşelerindeki fiyonk motifleriyle birleşir. Alt kısa kenar bordür deseninin başlangıç noktası orta merkezdeki fiyonk motifidir. Bu motiften sağ ve sola art arda tekrar eden çiçek dalları köşe fiyonk motifini ile birleşerek bordür desenini tamamlar. Sanduka örtüsünün başucu bezeme tasarımı üç bölümden oluşmaktadır. Üçgen alınlığın tepe merkezinde içinde *Hüve'llahü'l-Bâki* yazısının işlendiği C ve S kıvrımları ile akantüs yapraklarının oluşturduğu çelenk bulunmaktadır (Çizim 1). Çelenk motifinden simetrik iki yana çiçek dalları ve C kıvrımları uzanır. C kıvrımları kitabenin üst bölümüne sınır oluşturmuştur. Orta bölümde örtünün dival işi ile yazılan dört satırlık kitabesi bulunur. Son satır küçük yazılmıştır. Yazının altında üçüncü bölüm bulunur. C kıvrımlarından gelişen bir bant yazı ile natüralist bezeme arasında bir sınır oluşturmaktadır. Bu bantın altında ortada akantüs yapraklarından ve C kıvrımlarından simetrik gelişen merkezinde çiçek buketi olan ve kafes işi ile dolgulanmış her iki yana kıvrımlı dallar uzatan bir çelenk bulunur. Kitabe ile sınır oluşturan volüt ve kıvrımlı dallardan aşağıya sarkan üç sıra halinde gelişen gırlant formu ile başucu örtü tasarımı sonlandırılmıştır. Gırlant, boru çiçek ve yapraklarından oluşur. Gırlantın kıvrımlı dallar ile birleştiği yerlerden aşağıya birer püskül inmektedir.

Resim 26. Sanduka örtüsü baş ucu bölümü, (Fotoğraf Nevra Bayındır).

Kitabe metin yazısı⁹:

Hüve'llahü'l-Bâkî

*Vadı-ı üss-u Esâsi Nizam-ı Devlet Hüdâvendigâr-ı illiyyin Menzilet
es-Sultanul Gâzî Adli Mahmûd Han İbni Sultanul Gâzi Abdülhamîd Han
eskenehüllahu Teala fezadisül cinân Hazretleri*

Velâdet-i bâsaadetleri: fî 14 Ramazân 1199

Cülûs-i Hümâyûnları: fî 4 C. Âhir 1223

İrtihâlleri: fî 19 R. Âhir 1255

Müddet-i Saltanâtları: 14 yevm 10 mâh 31 sene

Anlamı:

Allahü Teâla ebedidir

Devlet nizamını en üst seviyeye getiren yeryüzünün en yüce sultanı

⁹Örtü üzerindeki yazı çevirileri: Hattat Yusuf SEZER.

Adaleti Osmanlıya getiren padişah Mahmut Han onunda oğlu Sultan Gazi Abdülhamit Han Hazretleri

Buradan sonsuzluk alemini seyrediyor.

Doğum 14 Nisan 1199

Tahta geçişi 1223

Vefatları 1255

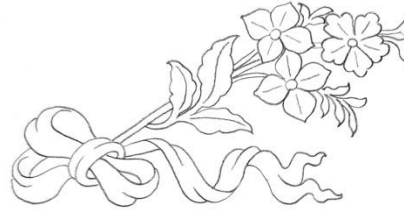
Padişahlık süresi 14 gün 10 ay 31 yıl

Sandukanın gövde üst ve alt yan yüzey örtüleri önce ayrı ayrı işlenmiştir. Daha sonra birleştirilerek birleşim yerlerinden geçen desenlerin işlemeleri yapılmıştır. Böylelikle üst kapak örtüsünden alt kumaş yüzeyine kesintisiz giden nakış (Resim 27) iki yüzeyin birlikte hazırlandığı izlenimini vermektedir. Uzun kenarların birleşim yerlerinde kumaş aşınma ve ayrışmaları oldukça fazladır. Gövde üst kapak ve alt (etek) cepheleri karşı tarafı (kuzey ve güney yönü) ile aynı yüzey tasarımına sahiptir ancak yazı bezemeleri birbirinden farklıdır. Üst ve alt bölümü bir bütün halinde tek bir bordür çepeçevre sarmaktadır (Resim 28-29).

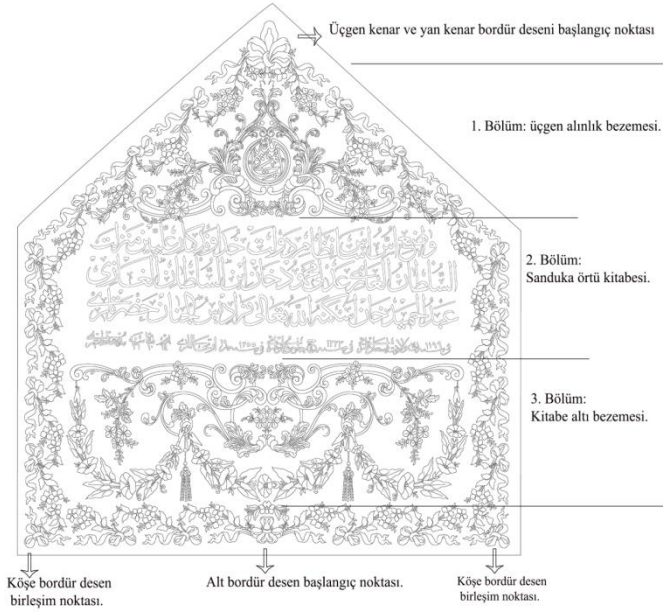
Üst cephe bezemesinin üç kenarı başucunda görülen bordür deseni ile çevrelenmiştir (Resim 30-31). Bordür deseninin başlangıç noktası üst orta merkezdeki fiyonk şeklinde bağlı kurdeledir. Tekrar eden bordür birim deseni kurdele ile bağlı çiçek buketidir. Ortadaki fiyonktan başlayarak her iki yönde devam eden çiçek buketleri sağ ve sol kısa kenarlardan aşağıya iner. Sandukanın gövde alt kumaşında devam eden bordür deseni üst yüzey ile alt yüzeyi bir bütün şeklinde tamamlar. Üst kapak kumaş yüzeyi boru çiçek ve yapraklarının oluşturduğu dört diyagonal kartuş içindeki yazılı kompozisyonundan oluşmaktadır.

Çizim 1. C volüt ve S kıvrımlı akantüs yapraklarından oluşan çelenk motifi, (Çizim: NevraBayındır).

Çizim 2. Kurdele ile bağlanmış çiçek buketi, (Çizim: NevraBayındır)

Çizim 3. Sanduka örtüsü başucu bezeme bölümleri ile bordür deseni başlangıç ve bitiş noktalarını gösteren çizim, (Çizim: Nevra Bayındır).

Resim 27. Sanduka örtüsünün üst ve alt cephe kumaş birleşim yerlerinde uygulanan dival işlemesi, (Fotoğraf N. B.).

Resim 28. II. Mahmut sandukası kuzey üst ve alt cephe kumaş yüzey bezemeleri ¹⁰ (Fotoğraf N. B.).

Resim 29. II. Mahmut sandukası güney üst ve alt cephe kumaş yüzey bezemeleri, (Fotoğraf N. B.).

Resim 30. Sanduka örtüsü kuzey üst cephe kumaş yüzeyi bezemesi, (Fotoğraf: Nevra Bayındır).

¹⁰Türbe içinde sandukalar birbirine çok yakın olduğundan fotoğraf tam önden çekilememiştir.

Resim 31. Sanduka örtüsü güney üst cephe kumaş yüzeyi bezemesi, (Fotoğraf: İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü izni ile İstanbul Beylerbeyi Sakıp Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü).

Sanduka kuzey çatı cephe yüzeyi üzerindeki diyagonal kartuşlar üzerindeki yazılar:

Vesîletü emînüke'r-Rasûlu/ Habibike'l-Mükerreme'lcemîlü / Veâlihî ve sahibihî ennebîlü / Salla Aleyhi bi rabbine'l-celîlü.

Anlamı: Ya Rabbim bize Rasulünün vesilesiyle güven ver / Habibinin hürmetine bize güzel bir hayat yaşat / Onun Aile ve Efradına ve dostlarının yoluna sevket/ Allah Rasulünün üzerine salatü selamlarımız olsun Rabbimizin ikramları üzerine olsun.

Sanduka güney çatı cephe yüzeyi üzerindeki yazılar:

Gufraneke'l-lâhümme yercu küllüna / Fi külli hâlin mevtinâ hayâtinâ /illâhenâ is'adeke'l-A'la emeli /Bî feyzi husni ve ziyâdeti ânike.

Anlamı: Hepimizin Allah tarafından af edilmesini arzu ediyorum /Hepimizin yaşamı ölümü Allah'ın elindedir / Ey Allah'ım senden saadet (huzur) istiyoruz/ Rabbim senden güzel bir bereket ve çok hayırlı ömür istiyoruz.

Sanduka gövdesinin etek (alt) yüzey bezemesinin merkezinde C ve S kıvrımları ile akantüs yapraklarından oluşan zarif ve gösterişli büyük bir vazo bulunmaktadır (Resim 32). İçinde güller ve yukarıya dik çıkan bir çiçek buketi vardır. Kumaş yüzeyi vazo içindeki güllerden sağa ve sola simetrik bir şekilde yayılan üzerinde akantüs yaprakları olan S kıvrımlı dallar ile bezenmiştir. S kıvrımlarının bitiş yeri büyükçe akantüs yapraklarının oluşturduğu stilize çiçekten çıkan boru çiçekleri ile sonlandırılmıştır. Örtünün her iki yanında üst kumaş yüzeyinden aşağıya inen boru içeklerinin oluşturduğu gırlantlar alt bölümü kaplamıştır. Gırlatların S kıvrımlar ile birleştiği yerlerden ikişer püskül inmektedir.

Resim 32. Sanduka örtüsü güney alt cephe kumaş yüzeyi (Fotoğraf: İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü izni ile İstanbul Beylerbeyi Sakıp Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü).

Sanduka örtüsünün ayakucu örtüsü (Resim 33) diğer yüzeyler gibi aynı bordür deseni ile çevrelenmiştir. Örtünün merkezinde ayak kısmı genişçe olan C kıvrımlarından gelişen uzun boyunlu zarif bir vazodan oluşmaktadır. Vazonun ağzı akantüs yaprakları ile oluşturulmuştur. Vazodan koç boynuzu formunu andıran iki yana uzayan yaprak kıvrımlarının çıktığı görülmektedir. Koç boynuzu formu bilindiği üzere kirkitli dokumalarda sık görülen güç ve kuvveti temsil eden eril sembollerden biridir. Merkezi konumdaki gösterişli vazodan yukarıya boru çiçek ve yaprakları çıkarken iki yana simetrik uzayan kıvrımlı dallar akantüs yaprakları ile bezenmiştir. Kıvrımlı dallar altındaki boşluğu üç gırlant süslemektedir. Gırlantları zenginleştiren püsküller aralardan aşağıya sarkıtılmıştır. Bezeme, sanduka gövdesinin alt kumaş yüzeyinde gördüğümüz vazolu kompozisyonun bir benzeridir.

Resim 33. II. Mahmut sanduka örtüsü ayak ucu bölümü, (Fotoğraf Nevra Bayındır).

Bezelerde uygulanan dival işi; düz sarma, yarmalı sarma iğnesi, kurt-tırtıl iğnesi teknikleridir. Dival işi için kullanılan kalıplar tek tip değildir. Üç farklı kalıp sistemi

kullanılmıştır; a) ahşap kalıp (Resim 34-35), b) çirişli karton üzerine iki bükümlü ip kalıplar (Resim 36-37-38), c) çirişli karton ve üzerine bezayağı dokumalı kumaş kalıp (Resim 39). Örtü üzerindeki işleme kalıplarından birinde 67 adet ip kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kalıplar mevcut deformasyonlar nedeniyle görülmüş ve tespit edilmiştir. Müze Müdürlüğü ekibi nezaretinde yapılan fotoğraf çekimleri ve incelemeler esnasında örtüye dışarıdan herhangi bir müdahale yapılmamıştır.

Resim 34. Dival işi ahşap kalıp kullanımı ve bezeme detayı, (Fotoğraf N. B.).

Resim 35. Ahşap kalıp ve işleme teli, (Fotoğraf N.B.).

Resim 36. İp kalıplarına ait detay örneği, (Fotoğraf N. B.).

Resim 37. Çirişli karton ve ip kalıplara dair örnek, (Fotoğraf N. B.).

Resim 38. Çirişli karton ve ip kalıp

Resim 39. Çirişli karton, kumaş kalıp ve

örneği, (Fotoğraf N. B.).

tırtıl kullanımına ait detay, (Fotoğraf N. B.).

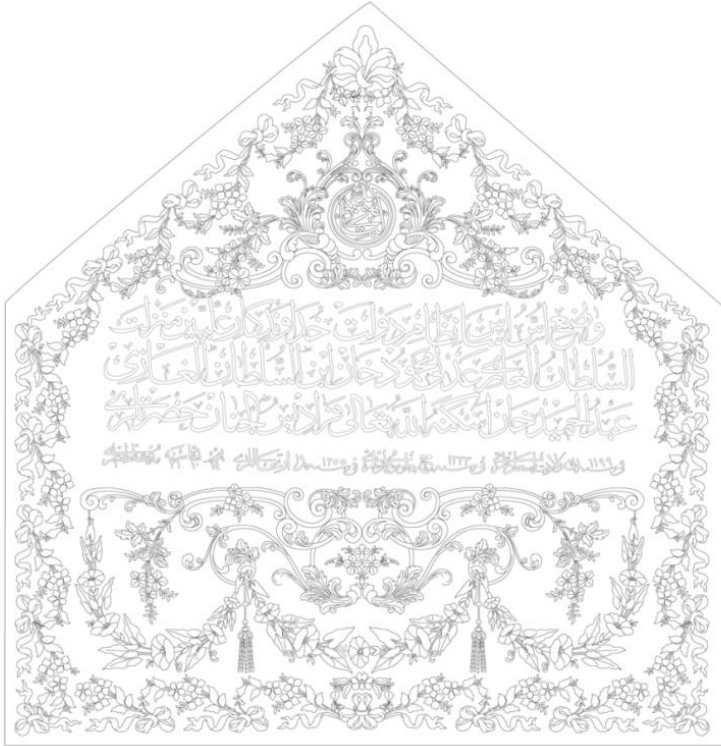

Resim 40. İpek kadife kumaş altındaki astar kumaş örneği, (Fotoğraf N. B.).

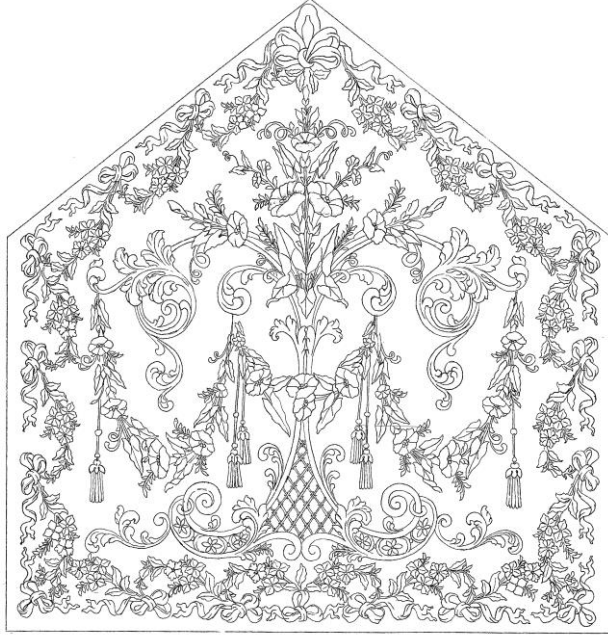

Resim 41. İp kalıp ve tırtıl diyal işçiliği örneği, (Fotoğraf N. B.).

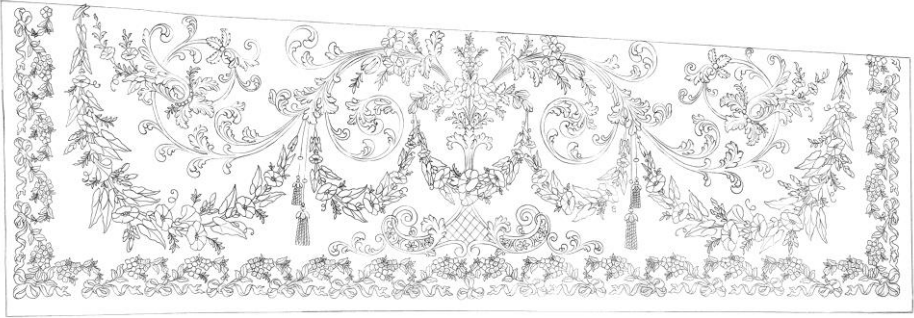
Çizimler

Çizim 4. Başucu sanduka örtüsü desen çizimi, (Çizim: Nevra Bayındır).

Çizim 5. Ayakucu sanduka örtüsü bezemesine ait desen çizimi, (Çizim: Nevra Bayındır).

Çizim 6. Sanduka gövdesi örtüsünün etek (alt) bölümüne ait bezemelerin desen çizimi, (Çizim: Nevra Bayındır).

Sonuç

Araştırma kapsamında Osmanlı sanduka örtüsü geleneği içinde saray kumaşları, ölen kişiye ait kaftanlar, Mekke ve Medine’den gelen dini kumaşların ikinci kez kullanımları yanı sıra dival işlemeli örtüler, şallar ve ayrıca kaynaklarda iki Osmanlı türbesinde tılsımlı gömlek kullanıldığı görülmüştür. Müze envanterlerinde ve yazılı kaynaklarda örnekleri sıkça görülen dini kumaşlar ile dival işlemeli örtülerin sanduka örtüsü olarak kullanımları halen türbelerimizde devam etmektedir. Ancak saray kumaşları, kaftanlar ve şallar Müze koleksiyonlarında yer almaktadırlar.

19. yüzyıl dival işlemeli sanduka örtülerinin nadide örneklerinden biri olan II. Mahmut sanduka örtüsü, ipek kadife kumaş üzerine dival işlemeli bir örtüdür. Dival işlemeli örtüler tekniğinin gerektiği kalıp sistemi ile uygulanmaktadır. Araştırma konumuz olan II. Mahmut sanduka örtüsü örneğimizde üç çeşit kalıp sistemi kullanılarak bezemelerin sanatsal değerinin en üst seviyeye çıkması sağlanmıştır. Günümüzde ahşap ve iplik kalıp sistemleri nadir kullanılan yöntemlerdir. Uygulama kolaylığı nedeniyle yaygın olarak çirişli karton kalıplar tercih edilmektedir. Görülen detay fotoğraflar (Resim 34-41) II. Mahmut sanduka örtüsünün sadece tekstil sanatı olarak değil plastik sanat değeri açısından da tekstil sanatının ulaştığı üst seviyeyi bize yansıtmaktadır.

II. Mahmut sanduka örtüsü Avrupa’da 18. yüzyılda ortaya çıkan ve Osmanlı eserlerinde de yoğun olarak 19. yüzyılda görülen rokoko sanatı üslubunda yapılmıştır. C ve S kıvrımlarından gelişen çelenk, vazo, çiçek buketleri, kurdele motifleri, püsküller ve gırlantlar sanduka örtümüzde de sıkça kullanılmıştır. Bordür deseni kurdele ile bağlanmış çiçek dallarının tekrarı ile oluşurken sanduka gövdesi alt kumaş yüzeyi ile ayakucu örtüsünün merkezi konumundaki gösterişli vazosu C ve S kıvrımlarından oluşmaktadır. Boru çiçekleri ile akantüs yapraklarından gelişen S kıvrımlar ve gırlantlar sanduka örtüsünün bezeme tekniği sayesinde muhteşem bir görünüme ulaşmasını sağlamıştır.

Sanduka örtüsünün bezemesinde seçilen rokoko üslup ve dival tekniğinin zengin kalıp sistemi ile Osmanlı İmparatorluğu dünya görüşünün şifreleri de bize verilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilenme ve güçlenme faaliyetlerinin yoğunluk kazandığı ve devam ettiği 19. yüzyılda emperyal güç olma faaliyetlerini sadece ekonomik alanda ve savaşlarda üstünlük kazanma gayreti ile değil aynı zamanda sanat eserleri ile de sürdürmek istediği görülmektedir. Rokoko sanatı süsleme unsurlarından olan merkezden uzayan ışınların yaydığı hissi uyandıracak şekilde merkezi vazodan çıkıp dikdörtgen bir pano içinde spirallerle iki yana uzayarak tüm yüzeyi kaplayan S kıvrımlı dallar ve üst cepheden aşağıda sarkarak oluşan gırlantlar dival işleme tekniklerinin verdiği derinlik hissi sayesinde, tekstil sanatı bir kez daha padişahın sandukası üzerinde onun temsili gücü haline gelmiştir.

Osmanlı hanedan türbelerinde deri, ipek, kadife ve atlas kumaşlar üzerine yapılan dival işlemeli örtüler şık tasarımları, işlemelerinin güzelliği ve tarihi değerleri açısından müze koleksiyonlarında olmayı hak eden nadir eserlerdendir. Ancak birinci derecede ölen kişiye hürmet ve ikinci derecede de müzelerimizde depolama ve sergileme mekân darlıkları nedeniyle halen türbelerimizde sandukalar üzerinde yer almaktadırlar. Ancak tarihimizin

miraslarına sahip çıkma bilinci ile ziyarete açık yerlerdeki bu eserlerin ciddi anlamda korunmaya ve bilinirliğinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

II. Mahmut sanduka örtüsü Prof. Dr. Aydın Uğurlu'nun danışmanlığını yürüttüğü Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı Sanatta Yeterlilik Programı'nda çalışılmakta olan İstanbul Türbelerindeki Sanduka Örtüleri isimli tez kapsamı içinde incelenmiş olup türbe içindeki diğer sanduka örtüleri de bu bağlamda incelenecek eserlerdir.

Kaynakça

- Arca Alpaslan, Sibel (19-21 Eylül 2011). “Ayasofya Müzesi Şehzadeler Türbesinde Tespiti Yapılan Tekstil Buluntuları”, 14. Uluslararası Türk Sanatı Kongresi, Paris, (https://www.academia.edu/10189944/14th_International_Congress_of_Turkish_Art_Paris_Coll%3%A8ge_de_France_19, [Erişim tarihi: 26.01.2021])
- Aslanapa, Oktay (1984). *Türk Sanatı* 1-2, İstanbul: Kervan Yayıncılık.
- Atasoy, Nurhan vd. (2011). *İpek Osmanlı Dokuma Sanatı*, Londra: Teb İletişim ve Yayıncılık.
- Bağcı, Sibel (1996). “İslam Dünyasında Matemi Simgeleyen Renkler: Mor, Mavi ve Siyah”, (http://isamveri.org/pdfdr/D049711-02/1996/1996_BAGCIS.pdf [Erişim tarihi: 13.02.2021]).
- Barışta, H. Örcün (2007). “Osmanlı Hanedan Türbelerinden Bazı İşlemeli Çocuk Sanduka Kılıflarının Türk Sanatına Katkıları”, (<https://Docplayer.Biz.Tr/10232008-Osmanli-Hanedan-Turbelerinden-Bazi-Islemeli-Cocuk-Sanduka-Kiliflarinin-Turk-Sanatina-Katkilari> [Erişimtarihi: 10.09.2020]).
- Barışta, H. Örcün, (1997). “19-20. Yüzyıl Yazılı Bezemeli Türk İşlemeleri –İstanbul Hanedan Türbelerinden Puşide Ve Puşide Levhalarından Örnekler”, (<https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/BARI%259eTA-H.-%2596rc%25bcn-OSMANLI-HANEDAN-T%259cRBELER%25b0NDEN-BAZI%25c4%b0%259eLEMEL%25c4%b0-%2587OCUK-SANDUKA-KILIFLARININ-T%259cRK-SANATINA-KATKILARI.pdf> [Erişim tarihi: 03.11.2020])
- Bozkurt, Nebi (2019). “Sanduka”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: İsam.
- Büyükokutan, Aslı (2017). “Muğla Yöresi Alevi Türkmenlerinde Ölümle İlgili İnanç ve Pratikler”, (<http://dspace.balikesir.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12462/5057> [Erişim tarihi: 18.11.2020]).
- Çoruhlu, Yaşar (2016). *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ebu Abdullah Muhammed İbn BatutâTanci (2018). *İbn Battûta Seyahatnamesi*, (Çev. A. Sait. Aykut). İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- İnalçık, Halil (2008). *Türkiye Tekstil Tarihi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- İnan, Abdülkadir (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara:Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İpek, Selin (2003). “Topkapı Saray Müzesindeki Mekke ve Medine'ye Gönderilen Dini Kumaşlar”. Yüksek Lisans tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- İpek, Selin (2005). “Osmanlı’da Sandukalara Örtü Örtme Geleneği ve Eyüp Sultan Haziresi’ndeki bir Taş Lahit”, *Tarihî Kültür ve Sanatıyla Eyüpsultan Sempozyumu IX Tebliğler*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- Koç, Rahmi M., Şahin S., Gülgönen B.-A., Edgü F., Atlıhan Ş. (2011). *18.-19. Yüzyıl Anadolu Kilimleri*, Vehbi Koç Vakfı.
- Öney, Gönül (1981). “ İnan Ve Anadolu Selçuklu Türbelerinin Mukayeseleri”, *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, S.3, s.46. http://isamveri.org/pdfdrgr/D00148/1981_3/1981_3_ONEYG.pdf [Erişim tarihi: 01.03.2021]].
- Taştan, Abdulvahap (Mart 2018). “Kimliğin Bir Boyutu Olarak Evliya Kültü Gazi-Veli Motifi” *Düşünen Şehir, Kayseri*, S. 5, s. 122-123, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı, Tc Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tc Milli Eğitim Müdürlüğü (2017). *Osmanlı Hanedan Türbelerindeki Maraş İşi PuşidelerPuşide 1*, İstanbul: İstanbul Sabancı Olgunlaşma Enstitüsü.
- Tezcan, Hülya (2017).*Kutsal Mekanlarda Kutsanmış Örtüler Topkapı Sarayından Örneklerle Kabe Örtüleri*, İstanbul: Masa.
- Tezcan, Hülya (2006), *Osmanlı Sarayının Çocukları Şehzadeler ve Hanım Sultanların Yaşamları, Giysileri*, İstanbul: Aygaz.
- Tezcan, Hülya (2011). *Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonundan Tılsımlı Gömlekler*, İstanbul: TİMAŞ.
- Yılmazkurt Gönül (1999). “İstanbul Eyüpsultan Mihrîşah Sultan Türbesi Sandukalarındaki Puşideler”, *Tarihî Kültür ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Ve Sosyal İşler Müdürlüğü.
- 21_September_2011_ [Erişim tarihi: 26.01.2021]].

İnternet Kaynakları

- <http://www.celikkol.org/timurungizlilahdi.htm>, (Erişim tarihi: 04.01.2022)
- http://sabanciolgunlasma.meb.k12.tr/icerikler/puside-projesi_2252925.html (Erişim tarihi: 21/11/2020).
- <http://muze.semazen.net/content.php?id=00106> (Erişim tarihi: 10.08.2021)
- <http://www.mevlanamuzesi.com/category/tekstil/> (Erişim tarihi: 19/12/2020)
- <http://collections.vam.ac.uk/item/O86230/kaftan-unknown/>, (Erişim tarihi: 28.12.2020)
- <https://collections.vam.ac.uk/item/O86967/dress-fabric-unknown/Erişim> tarihi: 01.11.2021)
- Sibel Arca, Ayasofya Şehzadeler Türbesinde Bulunan Tekstiller ve Defin Geleneği, <https://www.youtube.com/watch?v=Xa-aVZPsVuE>(Erişimtarihi: 17/12/2020).
- <http://www.celikkol.org/timurungizlilahdi.htm>, (Erişim tarihi: 04.01.2022)

Yazı çevirileri: Hattat Yusuf SEZER.